

"מלא פיסת היד" ו"מלא קשרי אצבעותיו ולמעלה", חד שיעורא הוא, אותו שיעור הוא, כי כך מחזיק זה כמו זה.

אמר ליה רב שימי בר אדא לרב פפא: קושיא מעיקרא ליתא:

ממאי דהאי "מקשרי אצבעותיו ולמעלה" היינו למעלה לראש אצבעותיו, והרי דילמא למעלה לצד הגוף, (14) דהוה ליה השיעור של התנא "מלא פיסת היד" כמו שאמר חזקיה.

[לצד חוץ], (12) כלומר: שיעורו הוא כמלוא אצבעות היד, דברי רבי מאיר.

וחכמים אומרים: שיעורו הוא מלא חפניו. (13)

בשלמא על רבי יוחנן לא תיקשי, שהרי הוא דאמר ברבנן שאמרו "מלא חפניו" כדבריו.

אלא חזקיה שאמר "מלוא פיסת היד" כמאן?! והרי אין דבריו לא כרבי מאיר ולא כרבנן!?

אמרי בני הישיבה לתרץ:

תנו רבנן: איזהו מת שיש לו רקב: (1)

א-א

אצבעות" הוא סוף האצבעות לצד חוץ, ולמעלה עד מקום פיסוק האצבעות נלזה הם קוראים לעיל "ראשי האצבעות", ואילו רב שימי מפרש "עיקר אצבעות" מקום פיסוק האצבעות ולמעלה עד מקום חיבור היד לזרוע; ונראה עוד מדבריהם שהם מפרשים "למטה" האמור בגמרא, שאין הכוונה להורות על הכיוון, אלא על מיקום עיקר האצבעות שאינו למעלה אלא למטה.

והוסיפו: ולמעלה דקאמר היינו לצד הגוף עד פרק הזרוע, ומזה משמע שכך הוא לפי רב שימי, ואילו לדעת המקשן מתפרש "למעלה" לצד חוץ, וזה סותר מה שמדויק מדבריהם הראשונים, כי אם לדעת המקשן "עיקר אצבעות" היינו סוף האצבעות, אם כן אף לדבריו מתפרש "למעלה" לצד הגוף, ואם היינו מוחקים בדבריהם את התיבות "דקאמר היינו" היה ניחא.

גם לשון "למטה" אינו מובן, שהרי הכיוון לצד הגוף נקרא בלשון הגמרא "למעלה", ואילו לפי מה שפירשו הם, "למטה" היינו לצד הגוף, וצריך תלמוד.

1. מה הוא רקב:

12. נתבאר על פי הרא"ש שכתב: "קא סלקא דעתין ממקום שמתחילין האצבעות להתפצל עד סוף היד, וקרי ליה למעלה לפי כשאדם משתמש בידיו ומגביה ראשי האצבעות הם כלפי מעלה, ושיטת התוספות בזה צריכה לימוד כפי שיתבאר בהערה בסוף הענין.

13. ראה "קרן אורה" אם השיעור הוא בשתי ידיו או בידו אחת.

14. כן נראה שגורס הרא"ש, ולפי פשוטו אין הבנה לגירסא שלנו "דילמא למטה ידיה", שהרי התנא קורא אותו למעלה והאיך הגמרא קוראת אותו למטה.

ושיטת התוספות בכל זה צריכה לימוד: לעיל פירשו: ישנן מעיקר אצבעות ולמעלה עד ראשי האצבעות, ובפשוטו היינו ממקום פיסוק האצבעות עד ראשי האצבעות לצד חוץ.

וכאן כתבו: ממאי דהאי מקשרי אצבעותיו ולמעלה היינו לראשי אצבעותיו דפרכת מינה דילמא למטה, דקרי עיקר אצבעות מקום שמחוברין לה ליד, ומלשונם זה נראה שלדעת רב שימי משתנה פירוש "עיקר אצבעות" ממה שהיה סבור המקשן, והיינו שהמקשן סבר "עיקר

מת שנרקב ללא שהיה מעורב בו דבר אחר בשעת רקבונו, דהיינו:

א. **שנקבר** (2) **ערום** ולא נתערב בו בשעת רקבונו רקב כסותו של מת –

שיש, או על גבי רצפה של אבנים שאינה נשחקת, ואין להסתפק בעפר אחר כי אם ברקב גוף של מת, ולשונם צריך ביאור, כי הנידון אינו משום שאנו מסתפקים אם רקב מן המת הוא, אלא משום שנתערב עמו דבר אחר בשעת רקבונו.

ב. כתב ב"חזון איש" [ליקוטים נא ב ד"ה נראה]: "אין ברקב תנאי הקבורה, אלא שלימות המת ותנאי הרקיבה", והביא לזה ראייה מהמשך הסוגיא [נא ב] גבי מת שנטחן, ויבואר שם בהערה 10; והביא עוד ראייה מן הסוגיא בנדה נו א [הובאה לעיל בהערה 1] גבי בשר המת שיבש שהוא מטמא משום רקב, וסיים "וזה דלא כש"כ חזו"א יורה דעה סימן קיד ס"ק ו", ראה גם שם.

והנה ממה ששינונו: "או על גבי רצפה של אבנים" לכאורה משמע, שהיה מוטל גלוי על גבי רצפה של אבנים וכך נרקב, שאם לא כן, מה הועלנו במה שהוא מוטל על גבי הרצפה, אם לא ידענו ממה היה עשוי הארון כולו; ולפי זה מוכח כחזרתו של ה"חזון איש" שדין רקב אינו קשור לקבורה.

אלא שלשון התוספתא בפרק ב דאהלות אינה כן, אלא: "ואיזהו מת שיש לו רקב, הנקבר ערום בארון של אבן על גבי הרצפה של ועל גבי הטבלא של שיש, אבל הנקבר בכסותו ובארון של עץ על גבי עפר, אין לו רקב", והרמב"ם [טומאת מת ג ד, השמיט כל ענין הרצפה, אם של לבנים או של אבנים היא.

וראה לשון המאירי במשנתנו, שכתב: "וענין רקב הוא: מת שהרקיבו עצמותיו בקבר ונעשו רקב", וכן נראה עוד מדברי המאירי גבי מת שנטחן, כמבואר בעמוד ב בהערה 12, וראה מה שנתבאר עוד בעמוד זה בהערה 13.

לשון הרע"ב במשנתנו: "עפר רקבון של מת", וכן כתבו התוספות במשנתנו: "רקבון ועפרורית", היינו עפרורית של רקבון; ומשמע, ש"רקב" הוא כשנרקב עד כדי שנעשה עפרורי; וכן הוא לשון הרמב"ם [פירוש המשניות אהלות ב א]: "ורקב הוא העפר אשר ישאר מגוף המת כאשר יכלה לחותו יתרקבו העצמות, והוא דומה לעפר"; וכן לשון הרא"ש בפירושו שם "רקב, עפר רקובית של מת"; [ולשון המאירי במשנתנו: "וענין רקב הוא מת שהרקיבו עצמותיו בקבר ונעשו רקב"].

וב"קהלות יעקב" [נזיר סימן יב בנדמ"ח] הוכיח שרקב הוא עפרורי ממה שאמרו בגמרא לקמן נא ב "מת שטחנו אין לו רקב", כלומר: "עפר רקבון גמירי, ולא עפר טחינה" כלשון הרא"ש וכן בתוספות; הרי שמהותו של רקב הוא עפר, שאם לא כן מהיכי תיתי שעפר טחינה יהא חשוב רקב; וכן כתבו בשם הגרי"ז להוכיח מדברי הרמב"ם [נזירות ז ה]: "כל אלו השתים עשרה טומאות שמנינו, אם נגע נזיר באחת מהן או נשאה או האהיל וכו' חוץ מן הרקב שאינו מטמא במגע, שאי אפשר שיגע בכולו, שהרי אינו גוף אחד", הרי שכל רקב אינו גוף אחד; וראה גם במאירי על משנתנו, שדחק בלשון המשנה שאמרו "על מגען", אף שבכלל דברי המשנה גם רקב שאינו מטמא במגע, הרי שכל רקב הוא עפרורי.

אלא שתמהו אחרונים אלו ממנו שאמרו בגמרא בנדה נו א שבשר המת שיבש, הוא טהור מטומאת בשר בכזית, אבל מטמא טומאת רקב במלא תרווד; וראה רש"י בתמורה לד א ד"ה דם הנדה הביאו הגרי"ז.

2. א. לשון התוספות: "שנקבר ערום בארון של

ב. ובארזן של שיש שאינו נרקב, (3) או שהיה המת על גבי רצפה של אבנים שאינה נשחקת –

זהו מת שיש לו רקב!

אבל אם נקבר בכסותו שהוא מרקיב יחוד עמו ומתערב ברקוביתו, או שנקבר בארזן של עץ שהוא מרקיב, (4) או על גבי רצפה של לבנים שהיא נשחקת, זהו מת שאין לו רקב, היות ובשעה שנקרב היה מעורב בו רקב או שחיקה של דבר אחר. (5)

אמר עולא: אין רקב, אלא הבא מן הבשר

וזמן הגידים וזמן העצמות שמכולם צריך שיהא הרקב. (6)

איתיביה רבא לעולא מהא דתניא:

רקב הבא מן הבשר לבד הרי הוא טהור.

ומשמע: הא מן העצם לבד הרי הוא טמא, ואף על גב דליכא בשר [שאינן שם בשר]?!?

ומשנינן: אימא הכי [כך תשנה בכרייתא]: רקב הבא מן הבשר הרי הוא טהור, עד שיש עצם בבשר. (7)

3. או של זכוכית, רמב"ם פרק ג מטומאת מת.

4. או של מתכת מפני שהוא מחליד, רמב"ם פרק ג מטומאת מת.

5. א. ביארו התוספות: "ואפילו לקח ארבע או חמש תרוודין מן רקב שלו, שבוודאי יש כאן מלא תרווד מגוף המת, טהור", היות ובשעת רקבונו נתערב בו דבר אחר, [ואם נתערב לאחר מכן, מחלוקת תנאים היא בנדה כז, והלכה כחכמים שהוא טמא].

ב. משמעות הכרייתא היא, שאם נקבר בארזן של עץ וכיוצא בזה, אף שאין זה ודאי שנתערב בו דבר אחר, הרי הוא טהור מ"הלכה למשה מסיני", כיון שהיה ראוי להתערב בו דבר אחר, וראה לשון רש"י נדה כז ב בראש העמוד.

6. נתבאר על פי לשון התוספות; וביאר ב"חידושי רבינו מאיר שמחה": דגמירי רקב דוקא בנקבר שלם ולא יחסר ממנו אפילו אבר אחד [ראה בעמוד ב "מת שחסר אין לו קבר", ובמה שנתבאר בהערות שם], ואף אם לא נרקב בקבר רק אבר אחד מן הגוף גמירי רקב, אולם מכל מקום צריך שיהיה נרקב בשר גידים

ועצמות, ואז אפילו לא לקח רק תרווד מן הבשר או מן הגידים או מן העצמות, גם כן אית ביה טומאת רקב, אבל מכל מקום צריך שיהא נרקב אף בשר וגידים, זהו ברורא דשמעתא לכל מסתכל, וזה הוא גם כן כוונת תוספות, "מכולם צריך שיהא הרקב", היינו שיתרקב כל הנך תלתא, אבל לא שיקח משלשתן, ודלא כמי שטעה בזה; וב"ארזי הלבנון" הביא כן גם בשם "סדרי טהרות", ובשם ה"ברכת ראש" הביא לא כן, אלא שצריך שיהא במלא התרווד בשר גידים ועצמות, ודברי התוספות בנדה כז ב ד"ה למעוטי נוטים יותר לפירוש ה"ברכת ראש".

7. א. והוא הדין שיכולה היתה הכרייתא לומר: רקב הבא מן העצמות הרי הוא טהור; והיינו דכוונת הכרייתא אינה להוציא דבר אחר שהוא מטמא לבד, אלא לומר שהבשר צריך עוד דבר עמו.

ב. הרמב"ם השמיט דין זה של עולא, וגם המאירי כאן לא הזכיר מימרא זו, ומלשון הרמב"ם בפירוש המשניות שהובא בהערה 1 לעיל, וכן מלשון המאירי שהובא בהערה 2, נראה שרקב הוא מן העצמות, וראה בכתבי הגר"ז.

אמר תירץ רבא:

הכא במאי עסקינן כגון שקברו זה בפני עצמו, וזה בפני עצמו, ולא נתערב רקבונו של זה בשל זה בשעת הרקבון, אלא שנטמא לחצי תרווד משל זה ולחצי תרווד משל זה —

ואפילו הרקיבו ועמדו שניהם כאחד על מלא תרווד אחד של רקב. (12)

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:

גזו שערו של מת ואחר כך קברו עמו, נעשה לו השער גלגליו, כי השיער שנגזז הרי הוא כדבר אחר שנתערב ברקבונו של מת, ואין כאן רקב. (13)

תנן התם במסכת אהלות:

כל שבמת הרי הוא טמא ומטמא אף

ומקשינן: והרי אפילו אם נפרש כן את הברייתא אכתי תיקשי: סוף סוף הא ליכא גידים, כלומר: הרי לא נזכר בברייתא שרקב אינו אלא הבא מן הגידים! (8)

ומשנינן: אי אפשר לבשר ועצמות בלא גידים, והיות ויש שם בשר ועצם בהכרח שיש שם גידים. (9)

אמר רב שמואל בר אבא אמר רבי יוחנן:

שני מתים שקברן זה עם זה, נעשו גלגליו (10) זה לזה [האחד מבטל את הרקב של חברו], כי רקבוביתו של מת אחר המתערב עמו בשעת הרקבון, הרי הוא כמו דבר אחר המתערב עמו, שאינו רקב.

מתים רבי נתן ברבי אושעיא מהא דתניא:

רקב הבא משני מתים הרי הוא טמא, (11) וקא סלקא דעתין שנרקבו כאחד, ותיקשי לרבי יוחנן שרקב כעין זה אינו מטמא?!?

11. ראה לקמן נב א שנחלקו תנאים בכמה דברים הבאים מן המת, אם הם מטמאים כשהשיעור מצטרף משני מתים.

12. ביארו התוספות, שלחדש בא רבא, שאף כי יש לחוש שאותו רקב הוא מן העקב, מכל מקום הרי הוא מטמא, וכפי שיתבאר בגמרא לקמן החידוש בזה.

13. יש לעיין: אם כן גם כשלא גזז את השיער תחילה, שמא נשר השיער קודם שנרקב המת, והרי זה כמי שגזז שערו של מת וקברו עמו.

ולכאורה משמע, שהיות ובשעה שנקבר המת היה השער מחובר לו, שוב אינו נעשה לו גלגליו; ואולם בפשוטו לא יתכן לומר דבר זה אלא אם כן דין רקב אינו אמור אלא במת

8. אין יכולה הגמרא לתרץ: ומן הבשר לבד טהור עד שיהא עצם וגידים עם הבשר; דאם כן ליתני "מן הבשר ועצם טהור", ונדייק עד דאיכא גידים בהדיהו, תוספות.

9. ואם תאמר: אם כן למה הוצרך רב חסדא להזכיר גידין? ביארו התוספות, שרב חסדא בא ללמדנו דין נפל שלא נתקשרו אבריו בגידין שאינו מטמא משום רקב, אבל הברייתא אינה מדברת אלא בולד גמור, ולכן לא הזכירה גידין.

10. בנדה כז ב הגירסא "גנגילון" כמו שהביאו התוספות, ופירש שם רש"י, "לשון גנגילון: דבר העומד כנגדו לבטלו ולקלקלו"; וראה עוד מה שהביאו התוספות כאן בשם הערוך.

טעמא משום דגזו נעשה לו השיער גלגלין, **הא לא גזו** ועדיין מחובר השיער **לא** נעשה לו גלגלין, הרי למדנו: כל עוד לא נגזו השיער הרי הוא כגופו של מת ואינו נעשה לו גלגלין, והוא הדין שהוא חשוב יד לטומאה.

ודחינן: **הכי קאמר רבה בר בר חנה**:

אם **גזו** את השיער הרי זה **גלגלים** למת, ואם עדיין **לא גזו תיבעי לך**, כלומר: רבה בר בר חנה עצמו מסתפק באופן שלא גזו, ולכן נקט גזו; ואם כן כשלא גזו עדיין הספק בעינו עומד.⁽¹⁵⁾

בעי נסתפק רבי ירמיה:

רקב הבא מן העקב — של המת — שיש בו עובי בשר שמחיים הוא כ"בשר מת", מהו שיטמא משום רקב?

ומבאר הגמרא את צדדי הספק:

האם נאמר: **כי גמרינן** (במה נתקבלה הלכה) **רקב הבא מכוליה מת**, כלומר: אין רקב אלא מאבר שמת עם כל הגוף, **אבל רקב דאתי מן עקב** שמת קודם לשאר הגוף **לא** מטמא משום רקב.⁽¹⁶⁾

כשפרש מן המת, ואף העור מטמא כשפרש מן המת,⁽¹⁴⁾ **חויין מן השינים והשער והצפורן** שאלו אינם מטמאים כשפרשו מן המת.

ובשעת חיבורן של אלו למת כולם טמאים, כלומר: נעשים הם יד לטומאה, שהנוגע או מאהיל עליהם כאילו נגע או האהיל על המת והרי הוא טמא.

בעי נסתפק חזקיה:

שערו העומד לגלח קודם שמת, וכגון שהכביד שערו, או **ציפורן העומד ליגזו**, ומת קודם שגזו את שערו וקודם שקצץ את הצפורן, **מאי** הוא דינם לענין טומאה?

מי אמרינן: כל העומד ליגזו כאילו גזו הוא כבר — **דמי**, ואם כן אינם נעשים יד לטומאה.

או **דילמא**: השתא מיהא הא מחוברין [הרי עדיין מחוברים הם], ועד שלא נגזו הם יד לטומאה.

ומקשינן: **וניפשוט ליה** לבעייתו של חזקיה **מדרכה בר בר חנה** שאמר: "גזו שערו וקברו עמו נעשה לו גלגלין", ומשמע לגמרא, שרבה בר בר חנה אמר את דינו גם בשיער שהיה עומד ליגזו מחיים, ובכל זאת:

בהערות.

15. בפשוטו אין הספק אלא בשיער העומד ליגזו, אך ראה מה שכתבו התוספות בעמוד ב סוף ד"ה וסכיא.

16. נתבאר על פי הרא"ש, ולשון התוספות הוא: "הבא מכוליה מת, כלומר: מכל הבשר שיש בו חיות".

שנקבר, שאם לא כן אין הקבורה מעלה ולא מורדת, וכבר נתבאר ויתבאר מזה בהערות בסוגייתנו.

14. ביארו התוספות שבעור נחלקו במסכת נדה, אם הוא מטמא מדאורייתא או מדרבנן, אבל השיניים השער והצפורן אינם מטמאים כשפרשו מן המת אפילו מדרבנן; וראה בהמשך הסוגיא גבי "עור מהו שיעשה גלגלין", מה שיתבאר שם

דרך עקב, כלומר: כשהרקיב בשר המת שבעקב עם האבר הסמוך לו בלבד, בזה הוא שנסתפק רבי ירמיה מאי דינו לענין רקב —

וטעם ספיקו הוא, משום שיש לומר היות ובשר מת הוא, לכן הרקיב הוא והאבר הסמוך לו, ויש לומר שבמת שהרקיב מסיבה זו לא נתקבל דין רקב.⁽¹⁹⁾

ומסקינן: תיקו!

בעי נסתפק רבי ירמיה:

עובר במעי אשה, האם הוי — העובר לאם והאם לעובר — גלגלים לבטל דין רקב האחד מן השני, וכשאר שני מתים שקברן זה עם זה שכל אחד נעשה גלגלין לחבירו, אז לא?

ומבאר רבי ירמיה את צדדי הספק:

האם נאמר: כיון דאמר מר: "עובר ירך אמו" וכאחד מאבריה הוא נחשב, הלכך אף לגבי רקב גופה הוא [חלק מגוף האם הוא נחשב] ולא הוי גלגלין, ומטמאים משום רקב.

או דילמא: כיון דפופו היה לצאת מאמו, כאילו כבר מיפרש פריש מיניה [נפרש ממנה] ונעשו גלגלין זה לזה.

או דלמא: לא שנא, ואף "בשר מת" יש בו דין רקב, כמו לבשר חי שמת עם מיתתו של המת?

תא שמע דאף רקב הבא מן העקב הרי הוא מטמא: מהא דתני רבי נתן ברבי אושעיא ברייתא האומרת:

רקב הבא משני מתים הרי הוא טמא, ופירש רבא לעיל בגמרא: כגון שהרקיבו ועמדו על מלא תרווד רקב אחד בלבד.

ואי סלקא דעתך רקב הבא מן העקב לא מטמא, אם כן אף כאן לא היה לו לטמאות, שהרי זיל הכא דלמא⁽¹⁷⁾ דרך עקב קאתי, והכי דלמא דרך עקב קאתי —

כלומר: היות ולא נותר אלא מלא תרווד רקב משני הגופים, הרי יש לחוש שמא יש בו מן העקב של זה או מן העקב של זה, ולמה הוא מטמא?!⁽¹⁸⁾

ודחינן: אכן אי דאירקיב כוליה מת וקאתי דרך עקב, אם הרקיב המת כולו והעקב עמו, הכי נמי שאין להסתפק שהוא מטמא אף שיש בו מן העקב, כי מה שבעצמותו הוא "בשר מת" אין בזה חסרון, וכפי שהוכיחה הגמרא.

אלא הכי בבעייתו של רב ירמיה אנו עוסקים בכגון דדלא אירקיב אלא חד אבר וקאתי

רקב, אינו מוכרח מגוף הברייתא ולא אמר כן רבא אלא לחדש שבאופן זה הוא מטמא אף שיש בו מן העקב; ולפי זה אין כוונת הגמרא לפשוט את בעייתו של רבי ירמיה מן הברייתא, אלא מדברי רבא.

19. נתבאר על פי הרא"ש שכתב: אלא הכא כגון

17. ביארו התוספות את הלשון "דילמא", שאין זה מוכרח שאם נשאר מלא תרווד אחד שיש בו מן העקב, שהרי יתכן שאת הרקב של העקב אכל העש, והרקב שלפנינו הוא משאר הגוף.

18. לעיל בתוספות נתבאר, שרבא המבאר את הברייתא באופן שהרקיבו ועמדו על מלא תרווד

ואם תימצי לומר: עובר, כיון דסופו לצאת, כאילו כבר מיפרש פריש מינה —

נא-ב עדיין יש להסתפק: שכבת זרע במעי אשה שמתה מהו שתיעשה גלגלין לאשה לבטל ממנה דין רקב?

ומבאר הגמרא את צדדי הספק:

מי אמרינן: כיון דלא איתצר [עדיין לא נוצר העובר מן הזרע] אם כן כי גופה דמי [כגוף האשה הוא נחשב].

דהיינו: האם נאמר, שאף כי העובר אינו חשוב כגופה ומשום שעתיד לצאת ממנה, מכל מקום הזרע — שעדיין לא נוצר ממנו עובר — הרי אינו עתיד לצאת ממנה, אלא יהפוך לעובר, והעובר שהוא "פנים חדשות" הוא זה שיצא ממנה, ואם כן חשוב הזרע כגופה. (1)

או דלמא, או שמא נאמר: אדרבה הזרע גרע מן העובר, כיון דהשכבת זרע מעלמא קאתי [מן החוץ הוא בא לה], מה שאין כן העובר שהוא נוצר מן הזרע שבגופה.

(2) בעי רב פפא:

פירשה [הפרש שבמעי אשה מן האוכל שאכלה] מהו להיעשות גלגלין?

ומבאר רב פפא את צדדי הספק:

האם נאמר: כיון דלא מקיימא בדלא אכלה [אין האשה מתקיימת ללא אוכל] חיותא הוא [חיות האשה הוא] וכחלק מגופה.

או דלמא הא נמי — פרש כמו שכבת זרע — מעלמא אתי [מן החוץ הוא בא לה], ונעשה לה גלגלין. (3)

בעי נסתפק רב אחי בריה דרב איקא:

ולכאורה צריך לומר שספק הגמרא הוא בשכבת זרע שנקלטה, שאם לא כן עתידה היתה לפלוטו, וראה בהערה הבאה לענין פרש.

2. א. מלשון הגמרא "הא נמי" נראה, שבעיתו של רב פפא היא בדרך "אם תמצי לומר" ששכבת זרע כיון דמעלמא אתי אינה חשובה כגופה.

ב. הטעם שנסתפקה הגמרא בפרש של אשה אינו בדוקא, והוא הדין בפרש של זכר, אלא משום שהשאלה על עובר ושכבת זרע עסקה באשה, לכן מסתפקת הגמרא אף גבי פרש בפרש של אשה, תוספות.

3. לכאורה יש לדון בזה גם מחמת הסברא שאמרה הגמרא לעיל גבי עובר: "כיון דסופו לצאת מיפרש פריש מינה".

וב"ארזי הלבנון" אות קמ הביא בשם "באר משה" שכתב: ואף על גב דסופו לצאת, מכל

דארכיב חד אבר וקאתי דרך עקב, שעדיין לא נרקב שאר הגוף כי אם העקב ואותו אבר הסמוך לעקב [וכמבואר בגמרא: "דשאירקיב חד אבר"], ואיכא למימר לפי שאין חיות בעקב, מיהר לרקוב והרקיב גם האבר שאצלו, ובכי האי גוונא לא גמירי רקב.

והטעם שהוצרכה הגמרא לומר שהרקיב אבר הסמוך לעקב, היינו משום מה שאמרו בגמרא לעיל, שאין רקב אלא הבא מן הבשר ומן הגידים ומן העצמות, ואותו בשר מת שבעקב אינו אלא בשר, ולכן בהכרח שהנידון הוא באופן שהרקיב גם האבר הסמוך לעקב שיש בו בשר גידין ועצמות.

1. כתב הרא"ש: "כיון דלא איתצר, שלא נולד עדיין העובר שסופו לצאת", וכוונתו כמו שנתבאר בפנים, ולזה נתכוונו גם התוספות אם כי לשונם מגומגם קצת.